

4.2. Концептуальні імперативи релігії

УДК 172:37

Михайло Гордієнко

Імперативи християнства як чинники соціального порядку

З'ясовуються концептуальні імперативи християнства як фактори політичної й соціальної стабільності. На основі творів класиків теології обґрунтовується ідея, що християнські цінності любові до Бога і ближнього є онтологічними засадами синергії порядку й збереження національної ідентичності.

Відзначено той факт, що сучасна Україна є ареною не тільки геополітичного зіткнення, а й протистояння трансцендентальних сутностей добра і зла. Анексія Криму й окупація Донбасу російським неоімперіалізмом – це попушення Господа, який перевіряє спроможність українців до самостійності. Якщо пройдемо цю перевірку гідно, тоді винагородою буде консолідована й суверенна українська держава.

Підсумовано, без християнських імперативів ми стаємо політично вразливими і втрачаємо не тільки морально-етичні та духовні координати, але й руйнуємо політичну суб'єктність української спільноти. Якщо мірилом суспільства є Бог, то це найкраща запорука його стабільності й порядку.

Ключові слова: християнство, Бог, мораль, суспільство, духовність, віра, порядок

Mykhailo Gordienko

Imperatives of Christianity as factors of a social order

The conceptual imperatives of Christianity as factors of political stability and social order are outlined. Based on the works of the classics of theology, the idea that the Christian values of love for God and neighbor are the ontological principles

of the synergy of order and the preservation of national identity is substantiated.

It is noted that the modern Ukraine is an arena for not only a geopolitical collision, but also for a confrontation between transcendental entities of good and evil. The annexation of Crimea and the occupation of Donbas by Russian neo-imperialism were allowed by God, who examines the ability of Ukrainians to become independent. If we pass this test with dignity, then the reward will be a consolidated and sovereign Ukrainian state.

It is concluded that without Christian imperatives we become politically vulnerable, lose not only the moral, ethical and spiritual coordinates, but also destroy the political subjectivity of the Ukrainian community. If the measure of society is God, then this is the best guarantee of its stability and order.

Keywords: Christianity, God, morality, society, spirituality, faith, order

Небезпечна тенденція сучасної цивілізації полягає в тому, що тваринницькі інстинкти, а не трансцендентальні імперативи стають мотиваційними чинниками поведінки людей. Наразі провідні потуги соціальних суб'єктів спрямовані на забезпечення матеріального добробуту, подолання економічної кризи й створення комфортних умов життя. Перманентне удосконалення технічних досягнень, розгул віртуальних технологій, прискорення інформаційних потоків, активна комунікація в соціальних мережах, мобільні гаджети набули тотального поширення і визначають спосіб життя людства. Рухаючись у цьому алгоритмі глобалізований світ впадає у безвихідну парадигму свого буття, створює оманливу ілюзію всемогутності людини. Раціональні конструкти часто відображають не реальну сутність речей та об'єктивний образ світу, а спотворені людським втручанням ерзаці. Наразі віртуальні симулякри заступають місце справжнього творця всього сушого – Господа Бога. В умовах сучасної інформаційної революції відбувається суттєва девальвація християнських цінностей, національної ідентичності, культурних традицій тощо. Нинішня система ринкових відносин зосереджена на прибутку, вигоді та успішності стимулює егоїзм і корисливість. Наразі посилюється меркантильний і компрадорський характер поведінки представників різних соціальних груп. Політична еліта,

4.2. Концептуальні імперативи релігії

чиновники, бюрократи апелюють до християнських догматів здебільшого для створення позитивного іміджу в конкурентній боротьбі за владу.

Такі явища глобалізованого світу, як маніпуляція свідомістю, споживацький егоїзм, варварське насилля, політичний екстремізм стали ключовими трендами його існування. Це спричинило духовну кризу й моральне спустошення людської спільноти, що наближає її до апокаліптичного фіналу. Ненаситне збагачення й безмежний комфорт людей потрібно збалансувати здоровою альтернативою – християнськими чеснотами. Їхнє сакральне значення не піддається сумніву, адже християнство – це верифікована століттями система цінностей, покликаних стверджувати добро, яке уособлюється в трансцендентальній субстанції Бога. Дотримуючись заповідей Христа й живучи за біблійними настановами, віруючі здобувають блаженство у царстві небесному. Християнство ствердилося у статусі світової релігії не випадково, а завдяки тому, що сформулювало універсальні критерії соціального буття, які постулюють шлях до життя вічного. Вони придатні за всіх часів і народів.

Феномен християнства прагнули осмислити й інтерпретувати величезна когорта філософів, політиків, науковців, письменників, інтелектуалів. Однак вичерпно рефлексувати з приводу цього трансцендентального явища апіорі неможливо. У розумінні християнства перманентно відкриваються нові грані. На кожному етапі розвитку людства християнський етос не втрачає своєї актуальності і продовжує виконувати просвітницьку функцію й місію спасіння грішників. В українських реаліях християнство стало засобом політичної експансії та ідеологічного тиску. Апогеєм утисків християнської релігії в Україні був радянський атеїзм. Ідейно-політична пропаганда радянської імперії намагалася стерти з пам'яті та свідомості людей релігійні почуття. Християнський етос прагнули замінити класовою солідарністю, ідеологією вірності радянській владі й відданості комуністичній

партії. Християнські чесноти були виключені із виховного процесу молоді, в якому чільне місце відводилося пролетарському інтернаціоналізму й комсомольському вишколу. Попри архітектурну цінність і сакральну значимість церков, храмів, монастирів радянська деспотія їх безжально руйнувала. Такі брутальні явища, як концтабори, Голодомор й войовничий атеїзм були невід’ємною складовою політики тоталітарної системи. Однак практична реалізація антихристиянської політики, коли замість віри в Бога насаджувався штучно створений культ вождя, є такою самою утопією, як і розбудова комунізму.

Радянський експеримент побудови безкласового й атеїстичного суспільства продемонстрував: християнське вчення неможливо викоринити навіть фізичним нищенням людей. Віруючі у Бога гідно витримують гоніння і репресії, демонструючи свою духовну силу. Доктор права й політичних наук Віденського університету Є. Гурка у цьому контексті зауважує: “Відсутність сильних релігійних засад зробила людину безпорадною у встановленні моральних критеріїв. Це є причиною її інерції й збайдужілої пасивності, браку віри в свої сили, браку цілеспрямованості. Браку виразної мети. Наше сучасне покоління переживає сильні потрясіння. На місце “розуму без віри основ” прийшло панування афективно-емоційних мотивів, культ волонтаризму, віра в чин для чину, культ сліпої стихії, керованої голим бажанням і надією. Фанатизм не є добрим рецептом для політиків. Він не залишає місця для рефлексії порядку, для гостроти думки й конкретного маневрування головно тоді, коли події не пливуть бажаним руслом. Неуспіх веде до катастрофи. Так скінчив гітлеризм, так скінчить сталінізм. Жити й керувати життям – це складне мистецтво можливого. Мистець життя в позитивному відношенні – це той, хто зуміє реалізувати порядок, що замикає в собі добро, красу і правду. Життям кермують відповідно права природного порядку, що прагне до гармонії” [1, с. 14]. Із цього судження Є. Гурка треба виділити словосполучення “рефлексії порядку”, що корелюється

4.2. Концептуальні імперативи релігії

з вірою в Бога. Тобто практично неможливо досягнути політичної стабільності й соціального порядку, ігноруючи християнські імперативи.

Концептуальні засади християнства постулюють парадигму про гріховність людського роду, яка йде від Адама і Єви. Однак людина не приречена народитися і померти грішною. Бог дає їй можливість спокутувати свої гріхи. Завдяки стражданням та добровільній жертві Ісуса Христа, що поєднав у собі як божественну, так і людську природу, відкривається перспектива звільнення від гріха. Ідея спасіння та життя вічного дає всемілостивий Бог тим, хто дотримується Його заповідей і схильний до смирення й каяття. Середовище буття, в якому домінує християнський етос і любов апіорі забезпечує соціальний добробут й стабільний розвиток державності. Системне обґрунтування християнської моделі соціального порядку започатковується творчістю Августина Аврелія (Блаженного), який прагне гармонійно поєднати егоїстично-прагматичний світ людини із сакральним всесвітом Бога у єдине ціле. За логікою Августина людина розуміється у єдності трьох іпостасей: розуму, волі і пам'яті. Вона живе у пошуках щастя. Щире прагнення людини до Бога наближає її до щастя. Августин вважає, що Боже царство складають праведники, смиренні як перед Господом, так і перед церквою люди, а земне – грішники, себелюбці. Після приходу Христа Боже царство розширилося й зміцніло. Роздуми Августина про поширення Божого царства, в якому перебувають духовні, моральні, благочестиві люди та обмеження царства земного, в якому панують плотські інстинкти мають важливе богословське й соціально-політичне значення. У своїх теологічних трактатах Августин обґрунтовує ідею соціального прогресу, яка ототожнюється ним із Божим царством. У ньому відбуваються перманентні зміни і постійні вдосконалення. Ідея прогресу людської історії, за Августином, розглядається не в межах локального соціуму, а у масштабі всієї цивілізації.

Подальше пояснення оптимальної організації соціального порядку крізь призму схоластичної філософії здійснює Фома Аквінський. Він вважає, що наука і релігія не суперечать одна одній, а лише вирішують проблеми в різних сферах. Перша пізнає реальні речі раціональними засобами, друга – розкриває таїнства надприродного ірраціональними потугами. Пізнання Бога – мета життя людини. Але любов до Бога вища, ніж Його пізнання. Завдяки цій любові людина стає моральною і добродібною. Любов надає їй активності, відваги, мудрості, поміркованості та справедливості. Саме етична концепція Ф. Аквінського лежить в основі “ідеї суспільного порядку”. Його вчення базується на парадигмі свободи волі людини, сутності блага, яке створює Бог. А зло – це відсутність блага. Спираючись на моральність споглядання Бога, вважає мислитель, можна досягнути блаженства, яке виховує в людині всі її чесноти. Головними серед них є віра, надія і любов.

Суспільне благо, на думку Ф. Аквінського, вище від блага окремої людини. Держава, за логікою філософа, є виявом порядку божественного. Згідно з божественними настановами, держава повинна забезпечувати суспільне благо, мир та справедливість, дбати про добродібний спосіб життя громадян. Мислитель переконаний: “Для розквіту держави урядовці повинні дотримуватися трьох умов: по-перше, підтримувати даний устрій у державі. Адже сам устрій, що панує, немовби уособлює мету. Отже, досягнення мети і підтримка існуючого устрою – дві взаємопов’язані засади, яких повинен дотримуватися політичний діяч. Потім, і це друге, треба, щоб урядовці мали найголовніші повноваження і виконували ті завдання, яких вимагає дана посада, бо піддані часто у своїх діях не керуються розумом, отже до них доводиться застосовувати примус, а це неможливо без широких і важливих повноважень. Третє: потрібно, аби правитель виявляв чесноти і керувався законами (це стосується будь-якої держави) та правильними прагненнями, що можливо на підставі моралі. А ще

4.2. Концептуальні імперативи релігії

він мусить, опираючись на закони, здійснювати розподіл так, аби це сприяло розквітові держави... Не вважаймо, однак, ніби для розквіту держави досить повноважень і любові до устрою, коли відсутня мораль, бо ж у такому випадку правитель виявлятиме нестриманість і самолюбство, ба більше, він не зможе вгамувати своїх пристрастей. В державі слід оберігати ту частину (громадян), котра найбільше зацікавлена в збереженні існуючого устрою, а не ту, котра не підтримує його. А ще треба пильнувати, аби в державі не переступали середніх меж у різних сферах життя. Адже може трапитися так, що державний устрій загине, коли, приміром, хтось із правителів поверне в бік охлократії чи чогось такого” [2, с. 540–541]. В ієрархії соціальних пріоритетів інститут держави Ф. Аквінський ставить на друге місце після церкви. Держава переймається чуттєво-тілесними потребами людей, а церква піклується про вічне життя та блаженство. Тим самим, за логікою філософа, держава має підпорядковуватися церкві як інституції, що здійснює керівництво світом волею єдиного творця.

Наслідуючи філософію Аристотеля, Ф. Аквінський не тільки констатує форми державного правління, а порівнює їх між собою. Оптимальну з позиції нинішнього часу “демократію” він засуджує як безапеляційну й некомпетентну владу народу над знатними людьми суспільства і вихваляє “монархію”, як досконалу форму організації соціального життя, що має божественне походження. Доцільність монархічного правління пояснюється ним за допомогою аналогій, які демонструють роль персоніфікованої влади в людському, божественному й тваринному середовищі. Бог один у світі, душа одна в людському тілі, рій має одну матку, судном керує один капітан. Якщо монарх зловживає владою, вважає Ф. Аквінський, тоді народ має право на повстання та повалення монарха. Висновок із цього вчення: лише добродісний і компетентний правитель може забезпечити соціальний порядок й прогресивну динаміку соціуму.

Серед мислителів Нового часу, які формують теологічні концепти соціального порядку, ми виокремлюємо нідерландського філософа-пантеїста Бенедикта Спінозу. Метою його творчості було осягнення загального природного порядку, частину якого становить людина. На думку Б. Спінози, найвище благо, досконалість, щастя і блаженство, що скеровують всі наші дії, залежить від пізнання Бога і любов до нього. Важливим атрибутом соціального буття є свобода, яку забезпечує держава. “Кінцева її мета, – стверджує Б. Спіноза, – полягає не в тому, щоб панувати і тримати людей у страху, підкорюючи їх владі іншого, але, навпаки, в тому, щоб кожного звільнити від страху, щоб він жив у безпеці, наскільки це можливо, тобто щоб він найкращим чином утримував своє природне право на існування і діяльність без шкоди для себе й іншого. Мета держави, кажу, не в тому, щоб перетворити людей із розумних істот на тварин чи автоматів, але, навпаки, в тому, щоб їхні душі й тіла виконували свої функції, не наражались на небезпеку, а самі вони користувалися вільним розумом, і щоб вони не змагалися між собою в ненависті, гніві чи хитрощах і не ставилися вороже один до одного. А відтак метою держави насправді є свобода” [3, с. 216–217]. З цих міркувань випливає, що наявність свободи є необхідною умовою соціального прогресу і добробуту. І ще одне важливе узагальнення робить Б. Спіноза: відданість кожного громадянина державі й Богові може бути пізнана тільки зі справ, а саме з любові до ближнього.

Заповідь взаємної любові Ісус називає “новою” і “своєю”: “щоб ви любили один одного! Як я був полюбив вас, так любіть і ви один одного” (Йн. 13, 34). Ця заповідь, що становить закон життя для віруючих християн, має надихати, очищати і звеличувати всі людські відносини, визначати соціальний порядок. У щирій молитві й любові до Бога людська душа прагне віднайти джерело і мету свого існування. Людина, яку відкупив Христос, може і повинна любити все створене Богом, тоді відкривається простір

4.2. Концептуальні імперативи релігії

для самореалізації особи, здійснення соціальних перетворень. Джерелом суспільного порядку є утвердження морально-етичних й духовних цінностей. На цьому наголошується у Компендіумі соціальної доктрини церкви. У ній, зокрема, стверджується: “Реальні соціальні зміни ефективні й тривалі настільки, наскільки вони становлять прояв рішучих змін особистої поведінки. Справжнє моральне поліпшення суспільного життя не можливе доти, поки воно не почнеться з людини і не орієнтуватиметься на неї, адже “моральне життя засвідчує гідність особи”. Розвиток моральних якостей (справедливості, чесності, правдивості тощо), основоположних для суспільства, що прагне бути справді “людським”, покладено саме на людину, його не можна очікувати від інших або доручити установам. Завдання кожного, а зокрема тих, хто наділений різними формами політичної, юридичної чи професійної відповідальності, полягає в тому, аби стати чуйним сумлінням суспільства і першим засвідчити громадянське співіснування, гідне людини” [4, с. 93]. Відтак людину, як у богословському, так і в політичному вимірі слід розглядати неповторною та унікальною сутністю, що наділена божественним даром свідомості й свободи. Це зобов’язує політичні інститути й державні органи уникати насильницького підпорядкування людини і сприяти її всебічному розвитку.

У сучасному глобалізованому світі парадигма раціонально організованого порядку піддається перманентним змінам. Але роль імперативів християнства у досягненні соціального миру і стабільності лишається завжди актуальною. Їх потрібно брати на озброєння урядовцям для формування політики відповідно до викликів часу. Соціальна практика знає три типи взаємовідносин держави і релігії: 1) пріоритет державної влади в релігійному середовищі (цезарепапізм); 2) підкорення держави церковним установам (папоцезарізм); 3) співіснування держави і церкви. Для кожного із цих типів характерні свої особливості, передбачається виконання своїх ролей державою і релігійними

установами. Вони відрізняються різновидами політичних відносин – координації, субординації, кооперації, конкуренції тощо. Однак, за будь-яких умов без християнських імперативів, без певної сакралізації політичної влади – чи то влади монарха, чи президента, – вона буде сприйматися людьми як влада несправедлива, диктаторська, антинародна. Невипадково у багатьох країнах світу церковні ієрархи входять до когорти національної еліти. Вони можуть чинити вплив як на громадську думку, так і на політичну еліту держави за допомогою публічних виступів і звернень до народу, особистих комунікацій з урядовцями. Церковна атрибутика й християнські імперативи стали невід’ємними елементами суспільно-політичного життя. Наприклад, вступ на посаду глави держави передбачає церемонію клятви на Біблії, відкриття чергової сесії парламенту в деяких країнах супроводжується богослужінням. Нерідко важливі політичні рішення приймаються після консультацій із відповідними церковними ієрархами.

Інший модус взаємодії політичної влади й церкви притаманний для пострадянських держав. Тут християнські догми часто стають інструментом політичного лобіювання, причому як у середині країни, так і на міжнародній арені. Зокрема, функціонування такої одіозної структури як УПЦ МП (Московський патріархат) спрямоване не на поширення духовних цінностей християнства, а є впливовим каналом войовничої пропаганди й підтримки російського шовінізму. Православна церква, яку очолює Гундяєв, покликана реалізовувати проект “Руського міра” та путінську політику імперської експансії. Кремль прагне штучно нав’язати релігійну війну в нашій країні. Московський публіцист І. Яковенко з цього приводу зауважує: “В Україні у сфері релігії триває доволі повільний процес, який навіть близько не схожий на релігійну війну, як би її не хотілося розпалити мешканцям російського телевізора. Є явна невідповідність структури релігійної ідентичності громадян України з одного боку і співвідно-

4.2. Концептуальні імперативи релігії

шення об'єктів власності, що належить різним православним церквам. УПЦ МП (Московський патріархат) має сьогодні понад 11 тисяч приходів, УПЦ КП (Київський патріархат) – понад 4 тисячі. Водночас опитування соціологічного центру Разумкова показало, що 39% православних України ідентифікують себе з УПЦ КП (Київським патріархатом), 25% заявляють, що вони “просто православні”, з УПЦ МП (Московським патріархатом) ідентифікують себе 23%. Причому частка тих громадян України, які орієнтуються на “московське православ'я”, постійно зменшується. Спроби адміністративно вирішити цю проблему будуть помилкою. Робити з попів, орієнтованих на Москву, мучеників за віру – це велика дурість. Час у цій ситуації працює на Україну. Вплив РПЦ в Україні неминуче слабшатиме. Можливо, в процесі цієї конкуренції церков частина прихожан узагалі відійде від церкви, перейде в розряд “віруючих у глибині душі”, що в цілому є проявом процесу секуляризації, характерного для багатьох європейських країн. У будь-якому разі релігійну війну в Україні розпалити не вдасться. Хоч як би не старався російський телевізор” [5, с. 27]. Очевидно, для забезпечення соціального порядку наша влада має, з одного боку, гарантувати свободу совісті й віросповідань, з іншого – контролювати діяльність церкви у правовому полі й рішуче боротися з антиукраїнськими релігійними течіями.

Опираючись на віковічні традиції свого народу, християнська релігія в Україні стала важливим і самобутнім субстратом вітчизняного державотворення. Історична доля українського народу складається так, що саме християнські цінності, культура і мова стали онтологічними засадами збереження національної ідентичності. Без християнських імперативів ми втрачаємо не тільки морально-етичні й духовні координати буття, але й руйнуємо політичну суб'єктність. Опертя на християнські цінності зміцнює наш соціальний імунітет у боротьбі з новочасними спокусами і дає можливість відновити винищені комунізмом,

Голодомором, Гулагом, кремлівським імперіалізмом генетичні риси своєї нації.

Згубний тренд сучасної доби полягає в тому, що з перших років життя дитині прищеплюють не моральні цінності й християнські чесноти, а навчають користуватися Інтернатом для розваги. У родині треба культивувати здоровий спосіб життя. Якщо первинна клітина соціального організму – сім'я, буде в гармонії з Богом, то і в суспільстві домінуватиме порядок і злагода. Не родина існує для держави, а навпаки – держава для родини. Сім'я творить спільноту любові і солідарності й передає від покоління до покоління історичні, культурні, духовні, релігійні цінності необхідні для добробуту та порядку в суспільстві. Досліджуючи проблеми духовно-інтелектуального забезпечення національної ідеї України, С. Вовканич зауважує: “Майбутнє української нації народжується у сім'ї, з'єднаній Богом... І без співпраці двох суб'єктів – держави і церкви нам тут не обійтися. Аби виконати належну церкві роль щодо сім'ї і нації треба бути об'єднаним і національним суб'єктом. Лише тоді можна очолити духовне та культурне відродження нації, її первинної ланки – християнської родини... Родина, мова, релігія – основа націотворення і посягання на ці суспільні інституції – це загроза національній безпеці. З іншого боку, територія (земля), духовно-інтелектуальний потенціал (національна еліта) і мова – базові державотворчі чинники” [6, с. 186]. Треба додати, що сім'я допомагає людині зростати в свободі й відповідальності, що активізує різні форми участі особи в суспільному і політичному житті.

З часів проголошення незалежності України християнської риторики нам не бракує. Але часто декларативна апеляція до релігії має популістський характер, за нею стоять латентні форми міжконфесійних протистоянь чи боротьба за чистоту так званої “канонічної” віри. Це вихолошує сакральні цінності християнства, дискредитує його шляхетну місію соціального служіння. Влучні міркування з цього приводу висловлює К. Гудзик. Вона

4.2. Концептуальні імперативи релігії

пише: “Подивитися ззовні – розквіт християнської духовності! Але не треба помилятися – це, переважно, форма, декорації (у візантійському стилі). А за ними – превалювання обрядовості над дійсною духовністю, незчисленні середньовічні забобони, освячені церквою, невігластво духовенства, жорстка боротьба за місце в ієрархічній структурі, небажання чи невміння рахуватися із реаліями сучасності, інтриги, нехристиянська ворожнеча між християнами. Сучасне церковне життя іноді нагадує мені “ікону”, вкриту дорогоцінним золотим окладом, але ... без зображення святих ликів. Глибинна віра, повсякденне благочестя залишаються десь на узбіччі, поза увагою – для них необхідно занадто багато зусиль і внутрішнього змісту. В результаті маємо фактично атеїстичну країну – це і є істинний зміст і результат усіх церковних зусиль” [7, с. 118]. З цих суджень робимо таке узагальнення: якщо у християнстві домінують зовнішні атрибути, форма, а не зміст, тоді релятивною стає і синергія соціального порядку. Перспективу гармонійного устрою створюють ті, хто не спокусився новочасному комфорту і гідно несе свій хрест.

Для більшості українців твердість християнської віри закладена на генетичному рівні, що робить наш народ толерантним і миролюбним. Цим прагнуть скористатися наші агресивні сусіди. Наразі свої неоімперські амбіції на теренах України реалізує диявольський режим путінської деспотії. “Події, які розгортаються з моменту Революції Гідності й донині, примушують українське суспільство нарешті конкретно для себе визначити, що формує його ідентичність і в якій поведінці та ставленні до різних явищ життя вона себе виявляє, – резонно зауважує Г. Трегуб. Війна, що точиться на Донбасі, й анексія Криму принесли із собою небачене за всі роки української незалежності лихо: окупанти вдалися до репресій за релігійною ознакою. Такого тут не спостерігали від сталінських кривавих 1930-х років, періоду войовничого атеїзму. “Руський мір”, який поєднав серп і молот із православним хрестом, не терпить ні-

чого інакшого: католиків, протестантів, мусульман, юдеїв, буддистів, кришнаїтів та довгого списку інших. Власне, українців і європейців – теж. Надуваючись у бундючній писі як “Третій Рим”, він не помітив, що цивілізований світ, у якому вже давно сформувалися політичні нації, перестав асоціювати й зливати в одне належність до певної національності та віросповідання й ненавидіти когось за те, що в нього інші боги або він інакше молиться. У світі, який здригається від ісламського радикалізму й фанатизму, існує ще й російський православний радикалізм, прихильники якого благословляють на обстріли українських територій і поселень із систем залпового вогню “Град”, дякуючи Богу за війну” [8, с. 17]. Отже, сучасна Україна є ареною не тільки геополітичного зіткнення, а й протистояння трансцендентальних сутностей добра і зла. Анексія Криму й окупація Донбасу російським неоімперіалізмом – це попущення Господа, яким перевіряється спроможність українців бути самостійними. Адже кого Бог більше любить, тому посилає свої випробування. Якщо пройдемо ці виклики з гідністю, тоді винагородою Бога буде консолідована й суверенна українська держава.

Резюмуючи вищесказане, треба наголосити, що християнські імперативи в епоху трансформацій третього тисячоліття мають принципово важливе значення для стабільного існування суспільства й вдосконалення людського співтовариства. Динамічний розвиток сучасної спільноти треба спрямовувати шляхом актуалізації моральних норм і духовних цінностей, що відповідає викликам буремного часу. Парадигма “божественного порядку” була визначальною в історії тривалий час. Не втратила актуальності вона й нині. Однак у постіндустріальну добу ідея соціального порядку набуває віртуального характеру. Наразі вона базується на синтезі засадничих принципів розуму, внутрішньої духовної свободи людини й інформаційних технологій як чинників соціального поступу. Провідна ідея цього дослідження формулюється так: без християнських чеснот руйнується соціальний імунітет нації, ми

4.2. Концептуальні імперативи релігії

стаємо політично вразливими і легкою здобиччю путінської деспотії. Соціальний порядок, реконструкція української державності, відновлення її територіальної цілісності має розпочинатися з віри в Бога й виховання патріотичної свідомості громадян. Якщо мірилом суспільства є Бог, то це найкраща запорука його стабільності й порядку.

1. Гурко Є. Місія людини: промови, статті / упоряд. С. Гурко. Київ: Задруга, 2005. 108 с.

2. Аквінський Тома. Коментарі до Аристотелевої “Політики” / пер. з лат. О. Кислюка; передм. В. Котусенка. Київ: “Основи”, 2003. 794 с.

3. Спіноза Бенедикт. Теологічно-політичний трактат / пер. з лат. В. Литвинов; вст. сл. В. Литвинова. Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2005. 237 с.

4. Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ: Кайрос, 2008. 549 с.

5. Яковенко І. Російські марення про релігійну війну в Україні // День. 2018. 12–13 січ. № 3/4. С. 27.

6. Вовканич С. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея. Львів: Видавництво ЛБА, 2001. 540 с.

7. Апокрифи Клари Гудзик. Форма чи зміст / за заг. ред. Л. Івшиної. Вид. перше. Київ: ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. С. 117–119

8. Трегуб Г. Бар’єр проти “Третього Риму” // Український тиждень. 2015. 26 черв.–2 лип. № 25. С. 17.